

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

પંજાબ રાજ્ય

વિ.

કસ્તુરી લાલ અને અન્ય

જુલાઈ ૨૮, ૨૦૦૪

[એસ. એન. પરિચાવા અને અરિજીત પસાયત]

એસેન્શિયલ કોમોડિટીઝ એક્ટ, ૧૯૫૫-કલમ ૩ અને જો-વેજીટેબલ ઓઈલ પ્રોડક્ટ્સ કંટ્રોલ ઓર્ડર, ૧૯૪૭-કંપનીના ડિરેક્ટર્સ અને પ્રોડક્શન મેનેજર સામે ૧૯૪૭ ના ઉદ્વંધન માટે ઘડવામાં આવેલા આરોપો-હાઈકોર્ટએ ચુકાદો આપ્યો હતો કે પ્રોડક્શન મેનેજરને ટ્રાયલ અને ચાર્જનો સામનો કરવો પડશે, અને ડિરેક્ટર્સ સામેના આરોપોને રદ કર્યા હતા -કરેક્ટનેસ ઓફ-હેલ્ડ ઉચ્ચ અદાલતે નિર્દેશકો સામે ઘડવામાં આવેલા આરોપોને રદ કરવામાં ન્યાયી ઠેરવ્યા ન હતા કારણ કે કંપનીના સંચાલન માટે નિર્દેશકો જવાબદાર હતા કે નહીં તે અંગે પક્ષકારોએ હજુ સુધી પુરાવા રજૂ કર્યા નથી-ઉપરાંત આદેશ ઘડતરના આરોપમાં

દખલગીરીનો અવકાશ મર્યાદિત છે-દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩-કલમ ૪૮૨.

પ્રતિવાદીઓ ડિરેક્ટર છે અને પી વનસ્પતિ તેલ ઉત્પાદન કરતી કંપનીના ઉત્પાદન વ્યવસ્થાપક છે.વિશેષ ન્યાયાધીશે પ્રતિવાદીઓ અને પી સામે આવશ્યક ચીજવસ્તુ અધિનિયમ, ૧૯૫૫ની કલમ ૭ (૧) (એ) (૨) માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓના કથિત ઉલ્લંઘન માટે આરોપો ઘડ્યાં હતાં.પ્રતિવાદીઓએ આરોપો ઘડવાનો વિરોધ કર્યો હતો કારણ કે પી ને કંપની દ્વારા પ્રભારી અને વ્યવસાયના સંચાલન માટે કંપની માટે જવાબદાર તરીકે નામાંકિત કરવામાં આવ્યા હતા, અન્ય કોઈને પણ આરોપી તરીકે ગોઠવી શકાતા ન હતા.આરોપી વ્યક્તિએ વિશેષ ન્યાયાધીશના આદેશની શુદ્ધતા પર સવાલ ઉઠાવતી અરજી દાખલ કરી હતી.ઉચ્ચ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે માત્ર પી એ જ સુનાવણી અને આરોપનો સામનો કરવાનો હતો અને પ્રતિવાદીઓના સંબંધમાં આરોપોને રદ કર્યા હતા કારણ કે તે બતાવવા માટે કોઈ ચોક્કસ સામગ્રી ન હતી કે તેઓ વ્યવસાય ચલાવવા માટે અને/અથવા તેના માટે જવાબદાર હતા.

અપીલકર્તા-રાજ્યએ દલીલ કરી હતી કે આરોપ ઘડવાના તબક્કે આરોપી વ્યક્તિઓ સામે કાર્યવાહી કરવા માટે કોઈ સામગ્રી છે કે કેમ તે શોધવાની જરૂર છે અને ઉચ્ચ અદાલતે તપાસ કરવી જોઈએ નહીં કે શું ફરિયાદીએ સ્થાપિત કર્યું છે કે પ્રતિવાદીઓ વ્યવસાય ચલાવવા માટે સંકળાયેલા અને જવાબદાર છે કે કેમ.

પ્રતિવાદીઓએ દલીલ કરી હતી કે તે બતાવવા માટે કોઈ સામગ્રી નથી કે તેમાંથી કોઈ પણ કંપની અથવા તેના વર્તન માટે જવાબદાર અને જવાબદાર છે.

અપીલને મંજૂરી આપતા કોર્ટે

ઠરાવ્યુ: I. જ્યારે પક્ષકારો દ્વારા પુરાવાઓનું નેતૃત્વ કરવાનું બાકી હતું, ત્યારે ઉચ્ચ અદાલત તથ્યોની ધારણા પર એ તથ્યના નિષ્કર્ષ પર ન આવી શકી કે કંપનીના પ્રતિવાદી-નિર્દેશકો વ્યવસાયના સંચાલન માટે જવાબદાર નથી.તેથી, ઉચ્ચ અદાલત પ્રતિવાદીઓના સંબંધમાં ઘડવામાં આવેલા આરોપને રદ કરવામાં ન્યાયી ન હતી.ટ્રાયલ કોર્ટ પક્ષકારો દ્વારા યોગ્ય પરિપ્રેક્ષ્યમાં અને કાયદા અનુસાર રજૂ કરવાના પુરાવા અને સામગ્રીને ધ્યાનમાં લેશે.(૧૬૬-ઈ-જી; ૧૬૬-ડી-ઈ)

૨.૧.આવશ્યક ચીજવસ્તુ અધિનિયમ, ૧૯૪૭ની કલમ ૧૦ હેઠળ જો કલમ ૩ હેઠળ કરવામાં આવેલા આદેશનું ઉલ્લંઘન કોઈ કંપની દ્વારા કરવામાં આવ્યું હોય, તો જે વ્યક્તિઓને દોષિત ઠેરવી શકાય છે અને સજા થઈ શકે છે તે છે (૧) પોતે કંપની, (૨) દરેક વ્યક્તિ કે જે ઉલ્લંઘન કરવામાં આવ્યું હતું તે સમયે કંપનીના પ્રભારી હતા અને કંપનીના વ્યવસાયના સંચાલન માટે કંપનીને જવાબદાર હતા

અને તેમને કંપનીના પ્રભારી વ્યક્તિ તરીકે વર્ણવી શકાય છે, અને (૩) કોઈ પણ ડિરેક્ટર, મેનેજર, સેક્રેટરી અથવા કંપનીના અન્ય અધિકારી કે જેમની સંમતિ અથવા સંમતિ અથવા સંમતિથી અથવા ઉપેક્ષા માટે જવાબદાર છે. , ગુનો આચરવામાં આવ્યો છે.કોઈપણ અથવા કોઈ વ્યક્તિ અથવા તે બધાને કાર્યવાહી અને સજા થઈ શકે છે.કલમ ૧૦ એવી કોઈ શરત મૂકતી નથી કે જો કંપની પર જ કાર્યવાહી કરવામાં ન આવે તો કંપનીના પ્રભારી વ્યક્તિ અથવા અધિકારી પર અલગથી કાર્યવાહી ન થઈ શકે.તેમાંના દરેક અથવા કોઈપણ પર અલગથી અથવા કંપની સાથે કાર્યવાહી થઈ શકે છે.કંપનીના પ્રભારી વ્યક્તિ અથવા અધિકારીને તે ક્ષમતામાં દોષિત ઠેરવવામાં આવે તે પહેલાં તે સ્થાપિત કરવું આવશ્યક છે કે કંપની દ્વારા આદેશનું ઉલ્લંઘન કરવામાં આવ્યું છે.(૧૬૨-એફ-એચ; ૧૬૩-એ-સી)

શેઓરાટન અગ્રવાલ અને એન. આર. વી.મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય, [૧૯૮૪] જ થી.કલમ ૩૫૩, ઉલ્લેખિત

૧.૨ સીઆરઆરની કલમ ૪૮૨ હેઠળ અંતર્ગત અધિકારક્ષેત્ર. પી. સી., ૧૯૭૩નો ઉપયોગ સાવચેતીપૂર્વક, સાવધાનીપૂર્વક અને સાવધાની સાથે કરવો પડે છે અને ત્યારે જ જ્યારે આવી કવાયત ખાસ કરીને વિભાગમાં જ નિર્ધારિત પરીક્ષણો દ્વારા ન્યાયી ઠેરવવામાં આવે.માત્ર અદાલતો અસ્તિત્વમાં હોય તેવા

વહીવટ માટે વાસ્તવિક અને નોંધપાત્ર ન્યાય કરવા માટે ડેબિટો ન્યાયનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ અને જો અન્યાય પેદા કરવા માટે તે સત્તાનો દુરુપયોગ કરવાનો કોઈ પ્રયાસ કરવામાં આવે, તો અદાલત પાસે આવા દુરુપયોગને અટકાવવાની સત્તા છે. સત્તાનો ઉપયોગ કરીને અદાલત કોઈપણ કાર્યવાહીને રદ કરવા માટે ન્યાયી ગણાશે જો તેને લાગે કે તેની શરૂઆત/ચાલુ રાખવી એ અદાલતની પ્રક્રિયાનો દુરુપયોગ અથવા આ કાર્યવાહીને રદ કરવી અન્યથા ન્યાયના હેતુઓને પૂર્ણ કરશે. જ્યારે ફરિયાદકર્તા દ્વારા કોઈ ગુનો જાહેર કરવામાં ન આવે, ત્યારે કોર્ટ હકીકતના પ્રશ્નની તપાસ કરી શકે છે. જ્યારે ફરિયાદને રદ કરવાની માંગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે ફરિયાદીએ શું આરોપ લગાવ્યો છે અને જો આરોપોને સંપૂર્ણ રીતે સ્વીકારવામાં આવે તો પણ કોઈ ગુનો કરવામાં આવે છે કે કેમ તેનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે સામગ્રીની તપાસ કરવાની મંજૂરી છે. વધુમાં, સંહિતાની કલમ ૪૮૨ની દ્રષ્ટિએ ઓર્ડર ફ્રેમિંગ ચાર્જમાં દખલગીરીનો અવકાશ અત્યંત મર્યાદિત છે. (૧૬૩-એચ; ૧૬૪-એ-સી; ૧૬૩-ડી)

આર. પી. કપૂર વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય, **AIR** (૧૯૬૦) **SC** ૮૬૬; હરિયાણા રાજ્ય વિ. ભજનલાલ, (૧૯૯૨) સપ. ૧ એસ. સી. સી. ૩૩૫ અને રાજલક્ષ્મી મિલ્સ વિ. શક્તિ ભાદુ, (૨૦૦૨) ૮ એસ. સી. સી. ૨૩૬ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

ક્રિમિનલ એપેલેટ જ્યુરિસડિક્શન:૨૦૦૩ની ફોજદારી અપીલ નંબર ૭૪૩.

ક્રિમિનલ રિવિઝન નંબર ૩૨૬/૧૯૯૮ માં પંજાબ અને હરિયાણા હાઈકોર્ટના
૪.૧.૨૦૦૨ ના ચુકાદા અને આદેશમાંથી.

અપીલકર્તા માટે નરેશ બક્ષી અને બિમલ રોય જાડ.

પ્રતિવાદી માટે પી. એન. પુરી.

કોર્ટનો ચુકાદો અરિજીત પાસાયત દ્વારા આપવામાં આવ્યો હતો

પંજાબ રાજ્ય ૧૯૯૮ના ક્રિમિનલ રિવિઝન No.૩૨૬ માં પંજાબ અને હરિયાણા
હાઈકોર્ટના વિદ્વાન સિંગલ જજ દ્વારા આપવામાં આવેલા ચુકાદાની કાયદેસરતા
પર સવાલ ઉઠાવે છે.ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ (ટૂંકમાં 'સંહિતા') ની
કલમ ૪૦૧/૪૮૨ હેઠળ અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી, જેમાં વર્તમાન
પ્રતિવાદીઓ અને એક પ્રેમ મોહન તિવારી સામે આવશ્યક ચીજવસ્તુ
અધિનિયમ, ૧૯૫૫ (ટૂંકમાં 'અધિનિયમ') ની કલમ ૭ (૧) (a) (ii) માં
સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓના કથિત ઉલ્લંઘન માટે આરોપો ઘડતા વિશેષ
ન્યાયાધીશ, સંગરૂર દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશની ચોકસાઈ પર સવાલ

ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો.

કાયદાના કલમ ૩ (૧) હેઠળ સુધારેલા વનસ્પતિ તેલ ઉત્પાદનો નિયંત્રણ આદેશ, ૧૯૪૭ (ટૂંકમાં 'નિયંત્રણ આદેશ') ની જોગવાઈઓનું ઉલ્લંઘન થયું હોવાનું માનીને વિશેષ ન્યાયાધીશ દ્વારા ૧૬.૯.૧૯૯૭ ના આદેશ દ્વારા આરોપ ઘડવામાં આવ્યો હતો. વનસ્પતિ તેલના ઉત્પાદનના નમૂના મેસર્સ સંગરૂર વનસ્પતિ મિલ્સ લિમિટેડના પરિસરમાંથી ૨૯.૪.૧૯૯૨ પર લેવામાં આવ્યા હતા અને વિશ્લેષણમાં ૨૦ ટકાની માન્ય મર્યાદાની સામે ૭૮ ટકા દ્રાવક સરસવનું તેલ હોવાનું જાણવા મળ્યું હતું. સંહિતાની કલમ ૧૭૩ હેઠળ વિશેષ ન્યાયાધીશ, સંગરૂરની અદાલતમાં ચલણ દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું અને વર્તમાન પ્રતિવાદીઓ અને ઉપરોક્ત પ્રેમ મોહન તિવારીને આરોપી વ્યક્તિઓ તરીકે રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા. આરોપી પ્રેમ મોહન તિવારી કંપનીના પ્રોડક્શન મેનેજર હતા, જ્યારે અન્ય કંપનીના ડિરેક્ટર હતા. વિશેષ ન્યાયાધીશ સમક્ષ આરોપી વ્યક્તિઓએ વિવિધ આધારો પર આરોપ ઘડવાનો વિરોધ કર્યો હતો. તેમની દલીલનો મુખ્ય મુદ્દો એ હતો કે પ્રેમ મોહન તિવારીને કંપની દ્વારા વ્યવસાયના સંચાલન માટે કંપનીના પ્રભારી અને જવાબદાર તરીકે નામાંકિત કરવામાં આવ્યા હોવાથી, અન્ય કોઈને પણ આરોપી તરીકે રજૂ કરી શકાતા નથી. અરજી સ્વીકારવામાં આવી ન હતી અને વિશેષ ન્યાયાધીશે કાયદાની કલમ ૭ (૧) (એ) (૨) ની શરતો અનુસાર આરોપી વ્યક્તિઓ સામે આરોપ નક્કી

કર્ચો હતો. આરોપી વ્યક્તિઓએ ક્રિમિનલ રિવિઝન અને ક્રિમિનલ મિસ્ક દાખલ કર્યો હતો. ૧૯૯૮નો નંબર ૧૬૯૦૭-એમ પણ દંડ સંહિતાની કલમ ૧૭૩ હેઠળ ચલણ રદ કરવા માટે દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો, જે ક્રિમિનલ રિવિઝન સાથે લેવામાં આવ્યો હતો. ઉપર નોંધ્યા મુજબ, વર્તમાન અપીલમાં વિવાદિત ચુકાદા દ્વારા ઉચ્ચ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે જ્યાં સુધી અન્યની વાત છે ત્યાં સુધી માત્ર પ્રેમ મોહન તિવારીને જ સુનાવણી અને આરોપોનો સામનો કરવો પડ્યો હતો જેને રદ કરવો પડ્યો હતો. એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે તેઓ વ્યવસાય ચલાવવા માટે જવાબદાર છે અને/અથવા તેના માટે જવાબદાર છે તે દર્શાવવા માટે કોઈ ચોક્કસ સામગ્રી નથી.

પંજાબ રાજ્યના વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા અનુસાર હાઈકોર્ટ દ્વારા લેવામાં આવેલો મત ખોટો છે. આરોપ ઘડવાના તબક્કે જે જાણવાની જરૂર હતી તે એ હતી કે આરોપી વ્યક્તિઓ સામે આગળ વધવા માટે કોઈ સામગ્રી છે કે કેમ. તે સ્થિતિ હોવાથી, ઉચ્ચ અદાલતે એ બાબતની ઝીણવટપૂર્વક તપાસ કરવી જોઈએ નહીં કે શું ફરિયાદીએ વર્તમાન પ્રતિવાદીઓ સાથે સંકળાયેલા છે અને વૈધાનિક જોગવાઈઓના ઉદ્બંધન માટે વ્યવસાય ચલાવવા માટે જવાબદાર છે કે કેમ.

જવાબમાં, પ્રતિવાદીઓ માટે વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે તે બતાવવા માટે કોઈ સામગ્રી નથી કે તેમાંથી કોઈ પણ વ્યવસાયના સંચાલન માટે કંપનીનો

હવાલો અને/અથવા જવાબદાર છે.આમ હોવાથી, ઉચ્ચ અદાલત તેના દષ્ટિકોણમાં ન્યાયી હતી.

હરીફ રજૂઆતોની પ્રશંસા કરવા માટે કાયદાની કલમ ૧૦ની નોંધ લેવી જરૂરી રહેશે. આ જોગવાઈ નીચે મુજબ છે:

"(૧) જો કલમ ૩ હેઠળ કરવામાં આવેલા હુકમનું ઉલ્લંઘન કરતી વ્યક્તિ એક કંપની હોય, તો દરેક વ્યક્તિ કે જે ઉલ્લંઘન કરવામાં આવ્યું હતું તે સમયે, કંપનીના પ્રભારી હતા અને જવાબદાર હતા, તે ઉલ્લંઘન માટે દોષિત માનવામાં આવશે અને તેની સામે કાર્યવાહી કરવામાં આવશે અને તે મુજબ સજા કરવામાં આવશે:

પરંતુ આ પેટા-કલમમાં સમાવિષ્ટ કંઈપણ આવી કોઈપણ વ્યક્તિને કોઈપણ સજા માટે જવાબદાર બનાવશે નહીં જો તે સાબિત કરે કે ઉલ્લંઘન તેની જાણ વિના થયું હતું અથવા તેણે આવા ઉલ્લંઘનને રોકવા માટે તમામ યોગ્ય ખંતનો ઉપયોગ કર્યો હતો.

(૨) પેટા-કલમ (૧) માં કંઈપણ સમાવિષ્ટ હોવા છતાં, જો કોઈ કંપની દ્વારા આ અધિનિયમ હેઠળ કોઈ ગુનો કરવામાં આવ્યો હોય અને તે સાબિત થાય કે

ગુનો સંમતિ અથવા સંડોવણીથી કરવામાં આવ્યો છે, અથવા કંપનીના કોઈ ડિરેક્ટર, મેનેજર, સેક્રેટરી અથવા અન્ય અધિકારીની કોઈપણ બેદરકારીને આભારી છે, તો આવા ડિરેક્ટર, મેનેજર, સેક્રેટરી અથવા અન્ય અધિકારી પણ તે ગુના માટે દોષિત ગણાશે અને તે મુજબ કાર્યવાહી અને સજા માટે જવાબદાર રહેશે.

સમજૂતી #આ વિભાગના હેતુ માટે, -

(ક) "કંપની" એટલે કોઈ પણ નિગમિત સંસ્થા, અને તેમાં પેઢી અથવા વ્યક્તિઓના અન્ય સંગઠનનો સમાવેશ થાય છે; અને

(બી) પેઢીના સંબંધમાં "નિયામક" નો અર્થ પેઢીમાં ભાગીદાર થાય છે.

આ વિભાગ આપણા મનમાં પૂરતો સાદા લાગે છે.જો કલમ ૩ હેઠળ કરવામાં આવેલા આદેશનું ઉલ્લંઘન કંપની દ્વારા કરવામાં આવે છે, તો જે વ્યક્તિઓને દોષિત ઠેરવવામાં આવે છે અને સજા થઈ શકે છે તે છે (૧) કંપની પોતે, (૨) દરેક વ્યક્તિ કે જે ઉલ્લંઘન કરવામાં આવ્યું હતું તે સમયે, કંપનીના વ્યવસાયના સંચાલન માટે કંપનીના પ્રભારી હતા અને જવાબદાર હતા, જેને આપણે ટૂંકમાં કંપનીના પ્રભારી વ્યક્તિ તરીકે વર્ણવીશું, અને (૩) કોઈ પણ ડિરેક્ટર, મેનેજર, સેક્રેટરી અથવા કંપનીના અન્ય અધિકારી કે જેમની સંમતિ અથવા સંમતિથી

અથવા જેની અવગણના કરવામાં આવી છે તેના કારણે ગુનો કરવામાં આવ્યો છે, જેને ટૂંકમાં આપણે જવાબદાર ગણીએ છીએ. તે કંપનીના અધિકારી તરીકે વર્ણવવામાં આવશે.તેમાંના કોઈપણ એક અથવા વધુ અથવા બધાને કાર્યવાહી અને સજા થઈ શકે છે.માત્ર કંપની સામે જ કાર્યવાહી થઈ શકે છે.માત્ર પ્રભારી વ્યક્તિ સામે જ કાર્યવાહી થઈ શકે છે.સંડોવણી કરનાર અધિકારી પર વ્યક્તિગત રીતે કાર્યવાહી થઈ શકે છે.એક, કેટલાક અથવા બધા પર કાર્યવાહી થઈ શકે છે.ત્યાં કોઈ વૈધાનિક મજબૂરી નથી કે કંપનીના પ્રભારી વ્યક્તિ અથવા અધિકારી પર કાર્યવાહી ન થઈ શકે સિવાય કે તે કંપનીની સાથે જ હોય.કલમ ૧૦ એ વ્યક્તિઓને સૂચવે છે કે જેમની સામે કાર્યવાહી થઈ શકે છે જ્યાં કંપની દ્વારા ઉદ્ધંધન કરવામાં આવે છે.તેમાં એવી કોઈ શરત મૂકવામાં આવી નથી કે જો કંપની પર જ કાર્યવાહી કરવામાં ન આવે તો કંપનીના પ્રભારી વ્યક્તિ અથવા અધિકારી પર અલગથી કાર્યવાહી ન થઈ શકે.તેમાંના દરેક અથવા કોઈપણ પર અલગથી અથવા કંપની સાથે કાર્યવાહી થઈ શકે છે.કલમ ૧૦ એ વ્યક્તિની યાદી આપે છે કે જેને દોષી ઠેરવવામાં આવી શકે છે અને જ્યારે તે એવી કંપની હોય કે જે આવશ્યક ચીજવસ્તુ અધિનિયમની કલમ ૩ હેઠળ કરવામાં આવેલા આદેશનું ઉદ્ધંધન કરે છે ત્યારે તેને સજા થઈ શકે છે. સ્વાભાવિક રીતે, વ્યક્તિ in#charge અથવા કંપનીના અધિકારીને તે ક્ષમતામાં દોષિત ઠેરવવામાં આવે તે પહેલાં તે સ્થાપિત કરવું આવશ્યક છે કે કંપની દ્વારા આદેશનું ઉદ્ધંધન કરવામાં આવ્યું છે.

ઉપરોક્ત સ્થિતિ શેઓરાટન અગ્રવાલ અને અબ્રમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવી હતી. V. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય (૧૯૮૪ (૪) SCC ૩૫૨).

સંહિતાની કલમ ૪૮૨ની દ્રષ્ટિએ ઓર્ડર ફેમિંગ ચાર્જમાં દખલગીરીનો અવકાશ અત્યંત મર્યાદિત છે.

આ પ્રકારના કિસ્સામાં સંહિતાની કલમ ૪૮૨ હેઠળ સત્તાનો ઉપયોગ એ અપવાદ છે, નિયમ નથી. આ કલમ ઉચ્ચ ન્યાયાલયને કોઈ નવી સત્તાઓ પ્રદાન કરતી નથી. તે માત્ર તે સહજ સત્તાને જ બચાવે છે જે સંહિતા લાગુ કરવામાં આવે તે પહેલાં અદાલત પાસે હતી. તેમાં ત્રણ સંજોગોની કલ્પના કરવામાં આવી છે, જેમાં અંતર્ગત અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરી શકાય છે, એટલે કે (૧) સંહિતા હેઠળના આદેશને અમલમાં મૂકવો, (૨) અદાલતી પ્રક્રિયાના દુરુપયોગને અટકાવવો અને (૩) અન્યથા ન્યાયના હેતુઓને સુરક્ષિત કરવા. અંતર્ગત અધિકારક્ષેત્રની ક્વાયતને સંચાલિત કરતા હોય તેવા કોઈ પણ લવચીક નિયમને નિર્ધારિત કરવો ન તો શક્ય છે અને ન તો ઈચ્છનીય. પ્રક્રિયા સાથે વ્યવહાર કરતો કોઈ કાયદાકીય કાયદો સંભવિત રીતે ઉદ્ભવતા તમામ કેસો માટે પ્રદાન કરી શકે નહીં. તેથી, અદાલતો પાસે કાયદાની સ્પષ્ટ જોગવાઈઓ ઉપરાંત અંતર્ગત સત્તાઓ છે જે કાયદા દ્વારા તેમના પર લાદવામાં આવેલા કાર્યો અને ફરજોના યોગ્ય નિર્વહન

માટે જરૂરી છે.આ તે સિદ્ધાંત છે જે કલમમાં અભિવ્યક્તિ શોધે છે જે ફક્ત ઉચ્ચ અદાલતોની અંતર્ગત સત્તાઓને માન્યતા આપે છે અને જાળવી રાખે છે.તમામ અદાલતો, પછી ભલે તે દીવાની હોય કે ફોજદારી, તેમના બંધારણમાં અંતર્ગત કોઈ સ્પષ્ટ જોગવાઈની ગેરહાજરીમાં, ન્યાયના વહીવટ દરમિયાન યોગ્ય કરવા અને ખોટાને દૂર કરવા માટે જરૂરી તમામ સત્તાઓ ધરાવે છે.કલમ હેઠળ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી વખતે, અદાલત અપીલ અથવા પુનરાવર્તનની અદાલત તરીકે કામ કરતી નથી.આ કલમ હેઠળ અંતર્ગત અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ વ્યાપક હોવા છતાં, સાવચેતીપૂર્વક અને સાવચેતી સાથે કરવો પડશે અને ત્યારે જ જ્યારે આવી કવાયત વિભાગમાં જ ખાસ નિર્ધારિત પરીક્ષણો દ્વારા ન્યાયી ઠેરવવામાં આવે.જે વહીવટીતંત્રમાં માત્ર અદાલતો જ અસ્તિત્વ ધરાવે છે તેના માટે વાસ્તવિક અને નોંધપાત્ર ન્યાય કરવા માટે ડેબિટો ન્યાયનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.ન્યાયની પ્રગતિ માટે અદાલતની સત્તા અસ્તિત્વમાં છે અને જો અન્યાય પેદા કરવા માટે તે સત્તાનો દુરુપયોગ કરવાનો કોઈ પ્રયાસ કરવામાં આવે, તો અદાલત પાસે આવા દુરુપયોગને અટકાવવાની સત્તા છે.અન્યાયમાં પરિણમે અને ન્યાયને પ્રોત્સાહન આપતા અટકાવે તેવી કોઈપણ કાર્યવાહીને મંજૂરી આપવી એ અદાલતની પ્રક્રિયાનો દુરુપયોગ હશે.સત્તાનો ઉપયોગ કરીને અદાલત કોઈપણ કાર્યવાહીને રદ કરવા માટે ન્યાયી ગણાશે જો તેને લાગે કે તેની શરૂઆત/ચાલુ રાખવી એ અદાલતની પ્રક્રિયાનો દુરુપયોગ અથવા આ કાર્યવાહીને રદ કરવી અન્યથા ન્યાયના હેતુઓને પૂર્ણ કરશે.જ્યારે ફરિયાદી દ્વારા

કોઈ ગુનો જાહેર કરવામાં ન આવે, ત્યારે અદાલત હકીકતના પ્રશ્નની તપાસ કરી શકે છે. જ્યારે ફરિયાદને રદ કરવાની માંગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે ફરિયાદીએ શું આરોપ લગાવ્યો છે અને જો આરોપોને સંપૂર્ણ રીતે સ્વીકારવામાં આવે તો પણ કોઈ ગુનો કરવામાં આવે છે કે કેમ તેનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે સામગ્રીની તપાસ કરવાની મંજૂરી છે.

આર. પી. કપૂર વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય (એ. આઈ. આર. ૧૯૬૦ એસ. સી. ૮૬૬) માં, આ અદાલતે અમુક શ્રેણીના કેસોનો સારાંશ આપ્યો હતો જ્યાં કાર્યવાહીને રદ કરવા માટે અંતર્ગત શક્તિનો ઉપયોગ કરી શકાય છે અને થવો જોઈએ.

(i) જ્યાં તે સ્પષ્ટપણે દેખાય છે કે સંસ્થા અથવા ચાલુ રાખવા સામે કાનૂની પ્રતિબંધ છે, દા. ત. મંજૂરીની ઈચ્છા;

((૨) જ્યાં પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં કરવામાં આવેલા આરોપો અથવા ફરિયાદ તેના અંકિત મૂલ્ય પર લેવામાં આવી હોય અને સંપૂર્ણ રીતે સ્વીકારવામાં આવી હોય, તે કથિત ગુનાની રચના કરતું નથી;

((૩) જ્યાં આરોપો ગુનાની રચના કરે છે, પરંતુ ત્યાં કોઈ કાનૂની પુરાવા રજૂ

કરવામાં આવતા નથી અથવા સ્પષ્ટપણે અથવા સ્પષ્ટ રીતે રજૂ કરવામાં આવેલા પુરાવા આરોપને સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ જાય છે.

હરિયાણા રાજ્ય વિરુદ્ધ ભજનલાલ (૧૯૯૨ પૂરક (૧) એસ. સી. સી. ૩૩૫) માં શ્રેણીઓની ગણતરી નીચે મુજબ કરવામાં આવી હતી:

"(૧) જ્યાં પ્રથમ માહિતી અહેવાલ અથવા ફરિયાદમાં કરવામાં આવેલા આક્ષેપો, ભલે તેમને તેમના અંકિત મૂલ્ય પર લેવામાં આવે અને તેમની સંપૂર્ણતામાં સ્વીકારવામાં આવે, તે પ્રથમ દૃષ્ટિએ કોઈ ગુનાની રચના કરતું નથી અથવા આરોપી સામે કેસ બનાવતા નથી.

(૨) જ્યાં પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં આરોપો અને એફ. આઈ. આર. સાથેની અન્ય સામગ્રી, જો કોઈ હોય તો, સંજોય ગુનાનો ખુલાસો કરતી નથી, ત્યાં સંહિતાની કલમ ૧૫૫ (૨) ના કાર્યક્ષેત્રમાં મેજિસ્ટ્રેટના આદેશ સિવાય સંહિતાની કલમ ૧૫૬ (૧) હેઠળ પોલીસ અધિકારીઓ દ્વારા તપાસને ન્યાયી ઠેરવે છે.

(૩) જ્યાં એફ. આઈ. આર. અથવા ફરિયાદમાં કરવામાં આવેલા અનિયંત્રિત આક્ષેપો અને તેના સમર્થનમાં એકત્રિત કરવામાં આવેલા પુરાવા કોઈપણ ગુનાનો ખુલાસો કરતા નથી અને આરોપી સામે કેસ બનાવે છે.

(૪) જ્યાં એફ. આઈ. આર. માં આરોપો સંજોય ગુનાની રચના કરતા નથી પરંતુ

માત્ર બિન-ગુનાહિત ગુનાની રચના કરે છે.

સંજોય અપરાધ, સંહિતાની કલમ ૧૫૫ (૨) હેઠળ મેજિસ્ટ્રેટના આદેશ વિના પોલીસ અધિકારી દ્વારા કોઈ તપાસની મજૂરી નથી.

(૫) જ્યાં એફ. આઈ. આર. અથવા ફરિયાદમાં કરવામાં આવેલા આક્ષેપો એટલા વાહિયાત અને સ્વાભાવિક રીતે અસંભવિત હોય કે જેના આધારે કોઈ પણ સમજદાર વ્યક્તિ ક્યારેય ન્યાયી નિષ્કર્ષ પર પહોંચી શકે નહીં કે આરોપી સામે કાર્યવાહી કરવા માટે પૂરતો આધાર છે.

(૬) જ્યાં સંહિતા અથવા સંબંધિત અધિનિયમ (જે હેઠળ ફોજદારી કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવે છે) ની કોઈપણ જોગવાઈઓમાં સંસ્થાને અને કાર્યવાહી ચાલુ રાખવા અને/અથવા જ્યાં સંહિતા અથવા સંબંધિત અધિનિયમમાં કોઈ ચોક્કસ જોગવાઈ હોય ત્યાં સ્પષ્ટ કાનૂની પ્રતિબંધ હોય, જે પીડિત પક્ષની ફરિયાદ માટે અસરકારક નિવારણ પૂરું પાડે છે.

(૭) જ્યાં ફોજદારી કાર્યવાહી સ્પષ્ટપણે દુર્ભાવનાપૂર્ણ રીતે હાથ ધરવામાં આવે છે અને/અથવા જ્યાં કાર્યવાહી દુર્ભાવનાપૂર્ણ રીતે આરોપી પર બદલો લેવાના ગુપ્ત હેતુથી અને ખાનગી અને વ્યક્તિગત ક્ષેત્રને કારણે તેનો વિરોધ કરવાના દષ્ટિકોણથી શરૂ કરવામાં આવે છે.

કેટલીક સમાન જોગવાઈ નેગોશિએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ, ૧૮૮૧ (ટૂંકમાં એન. આઈ. એક્ટ) ની કલમ ૧૪૧માં સમાયેલી છે.આ અદાલત દ્વારા અનેક કેસોમાં ઉપરોક્ત જોગવાઈના અવકાશ અને કાર્યક્ષેત્રની તપાસ કરવામાં આવી છે.રાજલક્ષ્મી મિલ્સ વિરુદ્ધ શક્તિ ભાકુ (૨૦૦૨) ૮ એસ. સી. સી. ૨૩૬ કેસમાં ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે નીચે મુજબ ચુકાદો આપ્યો હતો::

"અપીલકર્તાએ મેસર્સ સુતલેઝ નિટવેર્સ દ્વારા જારી કરાયેલા ચેકના અનાદરને કારણે પ્રતિવાદી તેમજ તેના સાળા અનૂપ ભાકુ સામે નેગોશિએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ ફોજદારી ફરિયાદ દાખલ કરી હતી, જેમાં અનૂપ ભાકુ અને પ્રતિવાદી ભાગીદાર હતા.મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા પસાર કરાયેલા સમન્સ આદેશ સામે, પ્રતિવાદીની ડિસ્ચાર્જ માટેની અરજી નિષ્ફળ ગયા પછી પ્રતિવાદીએ કલમ ૪૮૨ Cr.P.C હેઠળ અરજી દાખલ કરી હતી.ઉચ્ચ અદાલતે નેગોશિએશન ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૪૧ની જોગવાઈઓને લાગુ કરી અને એવા નિષ્કર્ષ પર આવી કે પ્રતિવાદી વ્યવસાયના સંચાલન માટે પ્રભારી અથવા જવાબદાર ન હોવાથી, તેણીને બોલાવવાનો આદેશ કાયદાકીય રીતે ખરાબ હતો.

અમારો અભિપ્રાય છે કે સમન્સ પાઠવવાના તબક્કે જ્યારે પક્ષકારો દ્વારા પુરાવાઓનું નેતૃત્વ કરવાનું બાકી હતું, ત્યારે ઉચ્ચ અદાલત હકીકતોની ધારણા

પર એ હકીકત પર આવી શકી ન હતી કે પ્રતિવાદી વ્યવસાયના સંચાલન માટે જવાબદાર ન હતો.માત્ર આ જ આધાર પર, આ અપીલને મંજૂરી આપવામાં આવે છે અને હાઈકોર્ટના વિવાદિત નિર્ણયને રદ કરવામાં આવે છે.

સ્થિતિથી ઉપર, અમારો મત છે કે જ્યાં સુધી વર્તમાન પ્રતિવાદીઓની વાત છે ત્યાં સુધી ઘડવામાં આવેલા આરોપને રદ કરવામાં ઉચ્ચ અદાલત ન્યાયી ન હતી.અમે સ્પષ્ટ કરીએ છીએ કે અમે કેસના ગુણદોષ પર કોઈ અભિપ્રાય વ્યક્ત કરી રહ્યા નથી.તે કહેવાની જરૂર નથી કે ટ્રાયલ કોર્ટ પક્ષો દ્વારા યોગ્ય પરિપ્રેક્ષ્યમાં અને કાયદા અનુસાર રજૂ કરવાના પુરાવા અને સામગ્રીને ધ્યાનમાં લેશે.અપીલ ઉપર દર્શાવેલ હદ સુધી માન્ય છે.

એન. જે.

અપીલ મંજૂર કરવામાં આવે છે.

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.